Resumé

Ambitionen med min ph.d.-afhandling *Et tekstanalytisk mellemværende* har været at udvikle en litterær metode på et fænomenologisk grundlag under inddragelse af kognitionsteoretiske perspektiver.

Afhandlingens første kapitel "Et litteraturteoretisk boom – fænomenologiens renæssance" den danske forskningstradition inden for den fænomenologisk orienterede litteraturteori hidtil har været forbundet med en række metodiske omsætningsproblemer, der viser sig i såvel forskningen som i studerendes tekstanalyser via symptomer som: 1) en udpræget teorifokusering, 2) dissonans mellem teori og praksis og endelig som 3) en blind kalkering af filosofiske termer uden omsætning til et litterært genstandsfelt. Med udgangspunkt heri argumenteres der i afhandlingen for, at fænomenologien først må sammenskrives til et metodisk synspunkt for at kunne fungere som tekstanalytisk redskab. Udgangspunktet for afhandlingen er en opfattelse af tekstanalyse som en grundlæggende færdighed, der er kernen i enhver faglig beskæftigelse med litteratur både i forsknings- og undervisningssammenhænge – og uanset, i hvilken teoretisk vindretning, det omskiftelige litterære modelune blæser, og hvilke problemstillinger og synsvinkler en konkret læsning i øvrigt måtte have spundet for vognen. På baggrund heraf diskuterer afhandlingen den centrale rolle, teori kom til at spille i løbet af 1970'erne og 80'erne inden for litteraturvidenskaben, og ikke mindst hvilke litteraturdidaktiske konsekvenser denne teorioprustning har haft for litteraturstudierne, hvilket har haft den konsekvens, at teori ganske ofte slet og ret identificeres med metode. Et følgefænomen til denne tendens er, tekstanalyse praktiseres som en teorirefererende heuristik i såvel forsknings- som undervisningssammenhænge. Den enorme interesse for teori inden for litteraturstudiet står således i skærende kontrast til det forhold, at dette studie omvendt trænger til et grundigt videnskabsteoretisk serviceeftersyn, ikke mindst til en grundlæggende begrebsafklaring og præcisering af forholdet mellem teori, metode og analyse. En typisk måde at omgås denne begrebslige usikkerhed på er ved, at tekstanalytikeren skriver sig udenom den ved at benytte tvetydige udtryk som *tilgang*, *perspektiv* og *vinkel*, der i kraft af deres ubestemthed kan referere til såvel "teori" som "metode". Med til billedet hører, at den teoretiske aktivitet er blevet en integreret dimension i de litterære universitetsfag sideløbende med teorioprustningen, hvilket i det lange løb har fortrængt gamle læsetraditioner. Tekstfortolkning blev længe anset for at være en aktivitet, der ikke krævede nogen særskilt refleksion over egne procedurer, og hvor tekster tidligere blev fortolket ud fra deres plads i forfatterbiografien samt i litteratur-, stil- og genrehistorien, er selve det at orientere sig i nye teoretiske retninger blevet en selvstændig disciplin i den litteraturvidenskabelige virksomhed. Det interessante i den forbindelse

er imidlertid ikke, hvor meget eller hvor lidt teori fylder i litteraturstudiet, men *hvordan* vi skal bringe teorien i berøring med litteraturstudiets kerneaktivitet: tekstanalysen.

For fænomenologiens vedkommende er dette *hvordan* særligt presserende. For uden en omsætning af Roman Ingardens teori om det litterære kunstværks prototypiske opbygning fra *Das literarische Kunstwerk* (1931) og *Vom Erkennen des literarischen Kunstwerks* (1936), kan fænomenologien højest fungere som en art litterær ontologi. Det, der taler for at omsætte fænomenologien til et systematiseret metodisk synspunkt, er, at den ikke alene sætter læserens meddigtning på begreb, men dertil tematiserer korrelationen mellem tekst og læser med sit begrebsapparat. Det gør den særligt velegnet til at arbejde med nyere litteraturs læserinddragende formsprog – og dertil på en mere fyldestgørende måde, end fx formalismen tillader, og uden, som den læserorienterede gymnasiepædagogik i folke- og gymnasieskolen har gjort: at relativere tekstfortolkningen. I modsætning til flere læserorienterede tilgange – som eksempelvis den, Bo Steffensen præsenterer i *Når børn læser fiktion* (1993) – så forskyder fænomenologien ikke betydningsdannelsen fuldstændigt til læserens position. I stedet fastholder den et begreb om tekstens intentionalitet, hvilket bringer os i berøring med endnu en fordel ved fænomenologien. Hvor formalismen udvikler og anvender formale kategorier, trækker fænomenologien derimod på læserens realverdensviden og omverdensforhold, baseret på bevidsthedens kropslige forbindelse til verdenen og fornemmelse for egen tidslighed og rumlighed, og ud fra hvilke tekstverdenen også er tilgængelig. Litteratur fremstiller indirekte menneskets oplevede omverdensforhold, idet den fastholder førsproglige krops- og oplevelsesbaserede mønstre i en sproglig struktur, som tilsammen udgør tekstens intentionalitet, der indirekte er tekstens måde at rette sig mod omverdenen på. Fænomenologien søger således ikke bagom teksten, men derimod at udlede de bevidstheds- og oplevelsesmønstre, dvs. de intentionelle mønstre, som findes *i* teksten. Til det formål benytter Jørn Vosmar de fire eksistentialer *jeg, omverden, tid og rum*, der i deres egenskab af ontologiske strukturer er en forholdsmåde, den daglige eksistens altid anvender. Man kan hverken forestille sig sprog eller eksistens uden disse koordinater.

En tredje fordel ved fænomenologien er, at den beskæftiger sig med mere kvalitative fænomener som litteraturens stemninger, holdninger, værdier o.l., der viser sig som manifestationskvaliteter, dvs. som en affektiv farvning af tekstens intentionalitet.

Fænomenologi og nyere litteratur

Ingardens teori er ofte blevet beskyldt for at være normativt, klassisk og harmoniserende og dermed utidssvarende i forhold til nyere vanskeliggjorte (post)moderne narrative former. Ifølge

kritikken knytter Ingardens værkbegreb an til en klassisk narrativ model, hvor forløbet kan forstås som en lineær og kontinuerlig progression. Modellen skulle således indsmugle normativt ideal om harmoni og kontinuitet. Denne kritik er bl.a. fremsat af Wolfgang Iser i *Der Akt des Lesens* (1976), og den retter sig imod 1) Ingardens teori om det litterære kunstværks polyfone harmoni, 2) hans begreb om ubestemtheder og 3) hans implicitte skelnen mellem sande/falske konkretioner. *Et tekstanalytisk mellemværende* søger på én gang at imødekomme kritikken af Ingardens værkbegreb og at undersøge, i hvilket omfang en fænomenologisk funderet analyse af nyere normbrydende prosaformer begrænses af teoriens værkbegreb. Derfor knytter afhandlingens metodeudvikling an til et analytisk studie af en række vanskeliggjorte narrative former i nyere litteratur, hvis formål er at efterprøve den fænomenologiske påstand om, at teksten er bundet sammen af intentionelle mønstre, som styrer læserens konstitution af tekstverdenen. Afhandlingen undersøger, hvorvidt dette også gælder former, der benytter normbrydende fremstillingsstrategier til at underminere 1) konventionaliserede repræsentationsformer, 2) automatiserede repræsentationsmønstre, og til at fremmedgøre 3) velkendte genstande, begreber og former. For at identificere en række normbrydende strategier kortlægger afhandlingen en række tendenser i nyere litteratur, der undersøges på baggrund af avantgardetraditionen og det værkbegreb, der knytter sig hertil og som er forbundet med fænomener som paratakse, anti-linearitet, tilfældighed og tekstfragmentering. Udgangspunktet for denne gennemgang er 1990'ernes og 00'ernes adskillige eksperimenter med litterære former som punktromanen, minimalismen, kortprosaen og tværæstetiske litterære hybrider, der ikke alene trækker på andre kunst- og medieformer såsom foto, film, montage, happenings, performances osv., men også virkelighedshungrende indgår i netværk som hybridiseringer af liv, virkelighed og værk. Sådanne former udfordrer det klassiske værkbegreb og i nogen grad også det fænomenologiske, og det gør de i kraft af to overordnede strategier, der kan samles under overskrifterne 1) *anti-narrative strategier*, der lader teksten nedskrive til et narrativt nulpunkt og 2) *virkelighedshungrende strategier*, der tæller diverse readymade-teknikker, tendensen til at indskrive (selv)biografiske markører i fiktionen samt de litterære former, der indskriver ekstratekstuelle kunstprojekter som fx performances og konceptkunst-projekter i fiktionen.

Kendetegnende for de virkelighedshungrende former er, at de synes at tvinge læseren til at overveje kontekstuelle forhold – herunder ekstratekstuelle kunstprojekter og forfatteren – som del af tekstens betydning. Således rejser denne kontekstkunst en række centrale problemer i forhold til et klassisk værkbegreb. Først og fremmest, hvor porøs værkets rammer egentlig kan være, uden det i sin virkelighedshunger helt opløser sig i konteksten? For det det andet er spørgsmålet, hvorvidt denne kontekstkunst må indstille fortolkningen på helt andre parametre end nærlæsningen – fx på en fokusering på værkets samspil med sin kontekst.

Den mondiale tekstanalyse

Jørn Vosmar var den første i Danmark til at præsentere en fænomenologisk læsestrategi med sin programmatiske artikel "Værkets verden, værkets holdning" fra *Kritik* 12 (1969). Her demonstrerer han en nærlæsningsstrategi udført som en art fænomenologisk reduktion. Overført til tekstanalyse fungerer reduktionen hos Vosmar som et metodisk kunstgreb, hvorved læseren vender sin opmærksomhed ved trinvist at tilbageføre det konstituerede genstandslag mod de erfaringsmønstre, der etableres via det betydningskonstituerende materiale: lyd- og betydningsenhedernes lag. En fænomenologisk analyse i stil med Vosmar kan ske ved, at læseren som metodisk forberedelsesmanøvre udfører en art *epoché*, hvorved der sættes parentes om de sproglige iagttagelser, dvs. de underordnede lag i værket. Han tager i stedet afsæt i det for læserens oplevelsesmæssigt givne: værkets verden, hvortil tekstanalytikeren i første omgang etablerer et beskrivelsesforhold ud fra en immanent analyse, hvor de fire tidligere nævnte eksistentialer tjener som rekursbasis for analysen. Herudfra skulle læseren så være i stand til *empatisk* at identificere værkets holdning. I forhold til nykritikken er fænomenologien i første omgang mere optaget af den verden, sproget udkaster, end af selve sprogmaterialet. I modsætning til nykritikken har Vosmars læsestrategi holistisk øje for omverdensskildringens affinitet til værkets totalholdning og stemning.

Afhandlingen *Et tekstanalytisk mellemværende* fremhæver en række problemer ved Vosmars mondiale analyse. Det vanskeligste ved hans fremgangsmåde er, at han kun giver sparsomme og spredte anvisninger, og dertil sammenskriver han heller ikke sin fremgangsmåde til en teoretisk begrundet metode, hvor han i mere detaljerede vendinger præciserer, på hvilken måde hans konkrete analyser trækker på fænomenologien. Pga. eksistentialernes abstrakte karakter, er de dertil svære at anvende tekstanalytisk; de savner analytisk præcision. Derfor søger afhandlingen 1) i mere håndfaste vendinger at uddestillere et systematisk metodisk synspunkt af Vosmars metodeudkast og konkrete analyser samt at 2) uddybende at motivere hans analytiske fremgangsmåde teoretisk ved at inddrage Roman Ingardens konstitutionsteori, Karl Bühlers deiksisteori, Jurij Lotmans teori om semantiske rum samt kognitionsteoretiske perspektiver. Det gøres med henblik på at elaborere og udbygge Vosmars mondiale analyse i forhold til Text World Theory (TWT).

Tekstverdensteorien udgør en tosidet undersøgelse af, hvorledes: 1) tekstverdener konstitueres via sproget (tekstverdener forstået som fiktion) og 2) hvordan vi benytter dem i mentale processer (tekstverdener forstået som kognitive instrumenter) – både i hverdagen, og når vi læser fiktion. En central påstand inden for feltet er, at vi fra naturens side er udstyret med veludviklede kognitive ressourcer til både at *opfatte* og at *konstruere* holistiske repræsentationer af viden, organiseret i klynger, dvs. detaljerede virkelighedsmodeller, som vi også anvender under

læsningen af fiktion. Via disse modeller er vi i stand til at lagre perceptuelle detaljerede helheder som steder, ansigter, scenarier og komplekse handlinger som viden i bevidstheden. Tekstverdener medvirker qua mentale globale repræsentationer af virkeligheden i de kognitive processer, der omsætter tekster til komplekse forestillede verdener på trods af fiktionens, af natur, skematiske (: diagrammatiske) fremstilling af karakterer, genstande, begivenheder, hændelsesforløb samt af tid og rum.

Tekstverdener er ligeledes deitiske rum, hvis grænser defineres af tekstens deitiske og referentielle elementer, der i Paul Werths *Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse* (1999) betegnes som 1) *world-building elements*. De definerer tekstverdenens tidsrumlige grænser og tilvejebringer tekstens *setting*, der bestemmes af a) *tid* (t), der lader sig udvinde af verbernes tempusformer og tidsdeiksis; b) *sted* (s), som udvindes af tekstens stedsadverbier, adverbielle bisætninger og navneordsforbindelser samt c) *karakterer* og d) *objekter*, der identificeres ud fra navneord (herunder egennavne og stednavne). Dertil skabes tekstverdenen også i kraft af 2) *function-advancing propositions*, der i narrative tekster driver fortællingen fremad. De konstituerer såvel tilstande, handlinger, begivenheder og processer (herunder konflikt, progression, forandring og regression) som ethvert fremsat argument eller forudsigelse i forbindelse med tekstverdenens objekter og/eller karakterer.